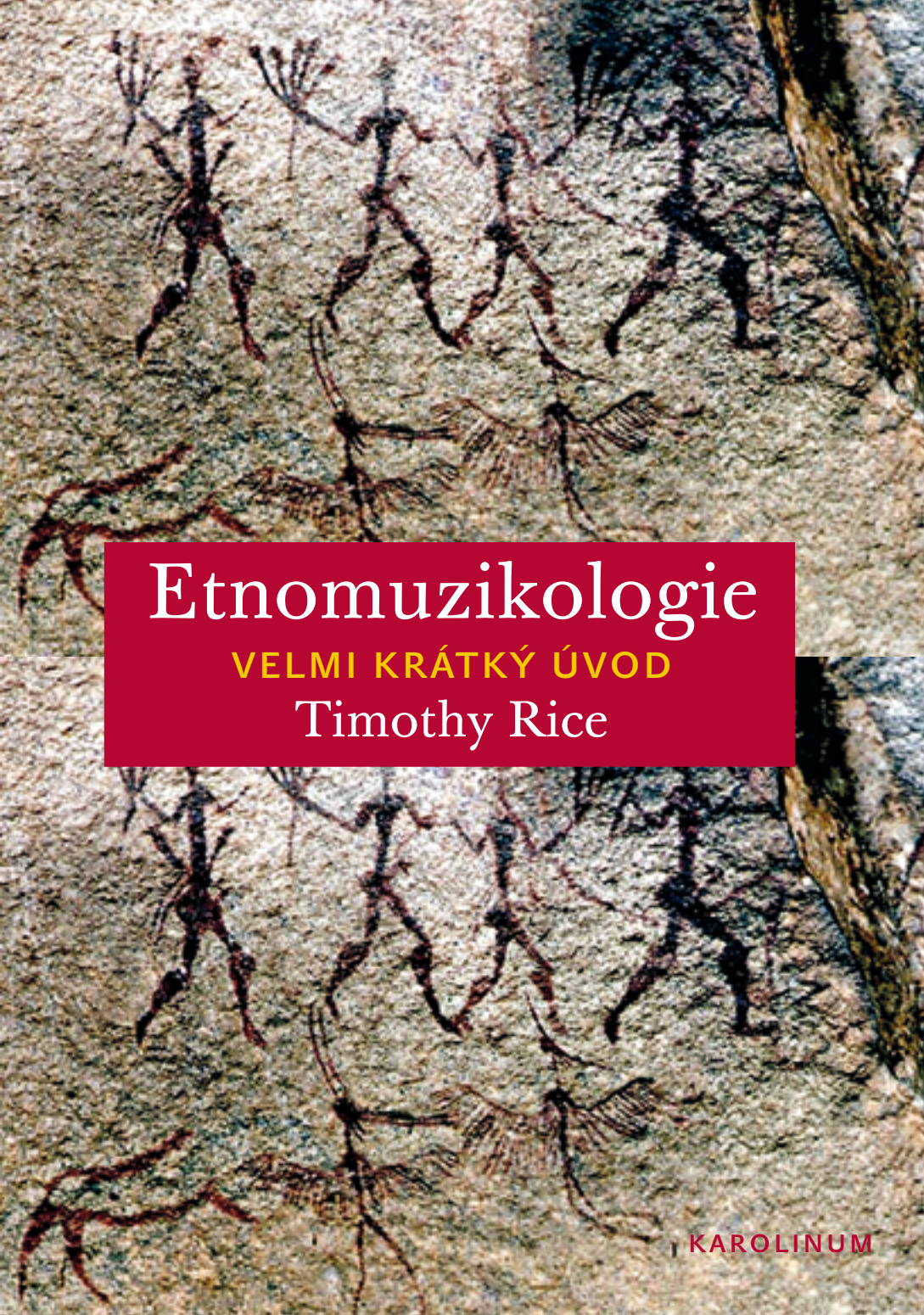

Etnomuzikologie

VELMI KRÁTKÝ ÚVOD

Timothy Rice

KAROLINUM

ETNOMUZIKOLOGIE

VELMI KRÁTKÝ ÚVOD

Timothy Rice

Z anglického originálu *Ethnomusicology. A Very Short Introduction*,
vydaného v Oxford University Press 2014,

přeložil Vít Zdrálek

Odborná recenze Zuzana Jurková a Marian Šidlo Friedl

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2020

© Timothy Rice, 2014

© Oxford University Press, 2014

Ethnomusicology: A Very Short Introduction, First Edition was originally
published in English in 2014. This translation is published upon arrangement
with Oxford University Press.

Translation © Vít Zdrálek, 2020

ISBN 978-80-246-4596-4

ISBN 978-80-246-4600-8 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Poděkování autora	7
Předmluva a poděkování překladatele	9
Kapitola 1 Definujeme etnomuzikologii	13
Kapitola 2 Trocha historie	23
Kapitola 3 Jak se dělá výzkum	41
Kapitola 4 Podstata hudby	58
Kapitola 5 Hudba jakožto kultura	78
Kapitola 6 Individuální hudebníci	91
Kapitola 7 Psaní hudebních dějin	98
Kapitola 8 Etnomuzikologie v současném světě	107
Kapitola 9 Etnomuzikologové při práci	122
Literatura zmíněná nebo citovaná v textu	130
Další doporučená literatura	138
Audio	142
Rejstřík	144

PODĚKOVÁNÍ AUTORA

Dokonce i takto krátká kniha si vyžádala pomoci mnoha lidí. Je mi potěšením zde vyjádřit vděčnost za jejich příspěví. Rád bych poděkoval Nancy Toffové z oxfordského univerzitního nakladatelství za to, že mi tento úkol svěřila, a její kolegyni Suzanne Ryanové za to, že mě na ni odkázala. Nepostradatelnou badatelskou výpomoc mi poskytlly dvě postgraduální studentky Kalifornské univerzity v Los Angeles, Chloe Coventryová a Katie Stuffelbeamová. První dvě verze rukopisu pročtli a bystré komentáře dodali postgraduální studenti Jeffrey van den Scott z Northwesternské univerzity a Svend Kjeldsen z Limerické univerzity. Řada mých bývalých studentů přehlédl pracovní verzi a uchránila mě některých neobratností v obsahu a stylu. Byli to: Michael Bakan, Leslie Hallová, Jonathan Ritter a Louise Wranzenová. Zvlášt vděčný jsem čtyřem kolegům, kteří se uvolili knihu prověřit ve svých postgraduálních seminářích. Byli to: Timothy Cooley z Kalifornské univerzity v Santa Barbaře, Inna Naroditskaya z Northwesternské univerzity, Colin Quigley z Limerické univerzity a Deborah Wongová z Kalifornské univerzity v Riverside. Komentáře jejich studentů mi pomohly v mnoha směrech, včetně porozumění čtenářům podobných knih zahrnujícím i jejich rodiče. A konečně jsem nesmírně vděčný Kathleen Riceové, mé doktorátem vyzbrojené neteři, za její mimořádně ostrozrakou korekturu předchozí verze.

S nalezením a poskytnutím fotografií, které se v knize objevují, jsem se spolehl na mnoho kolegů.¹ Ti, jejichž fotografie se v knize nacházejí, jsou uvedeni v seznamu a já jim děkuji za svolení k jejich použití. V tomto směru bych také rád ocenil pomoc řady dalších. Jsou to: Lars-Christian Koch z Berlínského Phonogramm-Archivu; Todd Harvey z Centra amerických tradic Kongresové knihovny; Vikárius

¹ Z českého vydání byly ilustrační fotografie vypuštěny.

László a Büky Virágová z Bartókova archivu Maďarské akademie věd a Gábor Vásárhely, dědic Bartókovy pozůstalosti; Dianne Thramová z Mezinárodní knihovny africké hudby; Stephanie Smithová ze Smithsonianova institutu; Aaron Bittel a Maureen Russellová z Etnomuzikologického archivu Kalifornské univerzity v Los Angeles; Gregory Barz; Paul Berliner; David Cooper; Steven Feld; Katherine Hagedornová; Ellen Koskoffová; Barbara a A. J. Racyovi; Sonia Seemanová; Zoe Sherinianová a Kathleen Van Burenová.

PŘEDMLUVA A PODĚKOVÁNÍ PŘEKLADATELE

Tato kniha je prvním úvodem do oboru etnomuzikologie v českém jazyce. Tato okolnost překladateli klade četné výzvy, terminologické i konceptuální. Zatímco muzikologické či hudebně teoretické pojmosloví má v českém jazyce svoji zaužívanou podobu a rovněž sociálně či kulturně antropologické pojmy díky překladům v češtině pomalu nacházejí své místo, etnomuzikologická terminologie a uvažování jako by se našemu jazyku a zaběhnutým způsobům myšlení vzpíraly. Proč tomu tak je? Jazyk jakožto stabilně pružný prostředek lidské komunikace se utváří v historickém, kulturním, politickém, nebo úžejí třeba akademickém kontextu, který jeho mluvčí svými jazykovými promluvy reflektují a který zároveň spoluutvářejí. A protože se etnomuzikologie po druhé světové válce vyvíjela v akademicky i zkušenostně do značné míry odlišném a dlouho dokonce i přímo politicky odděleném prostředí od toho českého, také její pojmy a způsoby uvažování koření v trochu jiné tradici než té, v níž jsou namnoze „doma“ předpokládání čtenáři této knihy, ať už vycházejí z jakéhokoli oboru či hudebního zázemí.

V tomto směru kniha představuje určitou výzvu. Troufám si však tvrdit, že výzvu skýtající svým čtenářům a čtenářkám bohatou odměnu nejen coby zdroj informací (co všechno a jak lze ve fascinujícím světě hudby zkoumat), ale především v podobě příležitosti vystoupit ze zaběhnutých kolejí a známé nahlédnout novými očima (a uslyšet čerstvými ušima). Podobně jako další publikace populární oxfordské ediční řady, ve které do letoška vyšlo již deset titulů s hudební tematikou, je i tento „velmi krátký úvod“ renomovaného etnomuzikologa Timothyho Rice skutečně úspěšným pokusem shrnout „to podstatné“. Kromě toho je i v nejlepším slova smyslu zaujatou výpovědí praktika i teoretika oboru, který na jeho dnešní podobě sám zanechal významnou stopu. Kniha je autentickým pozváním do způsobu myšlení

o hudbě, s nímž se české čtenářky a čeští čtenáři dosud spíše nesetkali a který jde leckdy poněkud „proti srsti“ tomu, jak se o hudbě v českých školách učí typicky přemýšlet.

Etnomuzikologie, která se u nás tu soustavněji, tu spíše – a častěji – mezerovitě vyučuje přibližně posledních dvacet let, však v českém prostředí samozřejmě nevstupuje do úplného intelektuálního či akademického vakua. Nejblíže se dotýká domácí tradice hudebního národopisu, hudební folkloristiky či etnologie, dále sociální a kulturní antropologie, která s etnomuzikologií sdílí pozici akademického „importu“, ale stačila se od roku 1989 již docela dobře etablovat, a samozřejmě muzikologie či hudební vědy, tedy v domácím pojetí oboru zaměřeného převážně historicky. Etnomuzikologie se mnohdy protíná také s dalšími disciplínami humanitních a společenských věd, jako jsou historie, literární věda a komparatistika, sociologie, estetika, různě vymezená areálová studia, nebo třeba studia populární kultury.

Vyvstala proto otázka, zda, nakolik a jak vlastně by součástí překladu takového „velmi krátkého úvodu“ měla být nějaká podoba souuvztahování etnomuzikologické tradice a existujících tradic domácích. Protože jde o komplexní téma, které je navíc předmětem stále se vyvíjející diskuse, a v neposlední řadě proto, že se jedná o problematiku, která je už v mnoha ohledech specializovanou záležitostí, a nikoli nezbytností úvodového textu pro studenty a studentky či zájímavější se širší veřejnost, rozhodl jsem se zvláštní kapitolu či doslov tohoto druhu ke knize nepřidávat. Text je ale opatřen poznámkami pod čarou, které v mezích rozsahových možností určitou míru ukotvení do místního kontextu poskytují. V poznámkách lze také najít vysvětlení ne zcela běžně známých pojmů, konceptů či historických a kulturních reálií, dále užitečné doplňující informace pro české čtenáře a čtenářky (například ohledně vydání českých překladů) a drobné aktualizace výchozího textu tam, kde od svého původního vydání v roce 2014 už stačil zastarat.

V textu se vyskytuje celá řada jmen a pojmů v cizích, často neevropských jazycích. Existuje-li jejich zaužívaný český pravopis, byl použit. Pokud ne, byl ponechán pravopis originálu. Totéž platí pro cizojazyčné názvy institucí, případně je použita závorka, aby nedošlo k omylu. Názvy v textu zmíněných odborných publikací jsou vždy uvedeny v originále, aby příslušný titul bylo možné snadno dohledat.

Pro usnadnění jsou cizojazyčné tituly vždy v závorce také přeloženy, a to i tehdy, nemají-li publikovaný český překlad. Pokud český překlad existuje (a to se týká prakticky jen textů uvedených doplňkově v poznámkách pod čarou), je v odpovídajícím znění uveden a je doplněn rokem českého vydání. Z výše uvedených důvodů text obsahuje místa, kde jsou slova či slovní spojení použita ve specificky rozšířených významech (performance) či z hlediska češtiny ne zcela hladce (dělat hudbu, dělání hudby). Výjimečně je vytvořen novotvar (muzikovat, muzikování). Nejde o libovůli, nýbrž o smysluplnou odbornou terminologii nebo snahu co nejvýstižněji postihnout nekonvenční chápání určitých jevů, které je pro etnomuzikologii v oněch případech ale signifikantní. Smysl by měl být vždy patrný z kontextu pasáže či kapitoly, případně poznámky pod čarou. Jakékoli lapsy jdou samozřejmě na hlavu překladatele, nikoli autora.

Součástí knihy je na konec zařazený seznam literatury zmiňované průběžně v jednotlivých kapitolách, a to včetně čísel stran, odkud je z originálů někdy přímo citováno. Následuje po kapitolách organizovaný seznam další doporučené literatury a seznam doporučených vydaných nahrávek. Tyto seznamy až na výjimky nebyly doplňovány o – nutno říci, že nečetné – publikace v češtině či nahrávky vydané u nás. Některé domácí tituly či badatelská jména jsou však na příslušných místech knihy zmíněny v poznámkách pod čarou. Uvedená anglickojazyčná literatura je dnes již poměrně dobře dostupná v českých univerzitních knihovnách (nejlépe v knihovnách Filozofické fakulty a Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy) a v Národní knihovně České republiky, a to buď v tištěné podobě či elektronicky prostřednictvím licencovaných databází. Totéž platí pro hudebně etnografické nahrávky, které lze streamovat například prostřednictvím databáze *Music Online: Smithsonian Global Sound for Libraries* dostupné přes Národní knihovnu České republiky, a dalších. Součástí původního vydání knihy bylo deset ilustračních fotografií, které do českého vydání nebyly, zejména z důvodů autorských práv, z rozhodnutí nakladatele zařazeny. Jejich vypuštěním text nicméně neztratil na plynulosti ani smysluplnosti.

Nakonec ještě poznámku k tomu, čím kniha, kterou držíte v ruce, je a čím naopak není a být nemůže. Velmi krátký úvod do etnomuziko-

logie *je úvodem do oboru*, který definuje, načrtává jeho historický vývoj, uvádí do výzkumných metod, promýšlí jeho různé pohledy na fenomén hudby, uvádí do problematiky studia hudby jako kolektivní a individuální aktivity, představuje etnomuzikologickou koncepci studia hudební historie a rozmanité podoby etnomuzikologického výzkumu v současném světě, včetně toho, co všechno dnes etnomuzikologové vlastně dělají. A čím kniha není? Přestože oplývá četnými příklady starších i zcela současných výzkumů hudby celého světa, *není úvodem do hudebních kultur* jednotlivých regionů či zemí světa. Této problematice se věnují jiné tituly s odlišnou koncepcí.

Žádná tvůrčí práce, ani překlad, nevznikne bez přispění druhých. Na tomto místě bych rád poděkoval účastníkům semináře Etnomuzikologický překlad, který probíhal v zimním semestru 2016 na Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, zejména pak tehdejší studentce navazujícího magisterského studia Barboře Vackové. Její výraznou stopu nese zejména první část čtvrté kapitoly knihy. Děkuji Luboši Kropáčkovi za konzultaci pravopisu arabských textů. Velký dík náleží mým etnomuzikologickým kolegům Zuzaně Jurkové a Marianu Šidlo Friedlovi jakožto recenzentům za pečlivé pročení celého textu a cenné připomínky. Nakonec děkuji redaktorkám a redaktorům Nakladatelství Karolinum za ochotu a odhodlání učinit tento z hlediska jejich praxe běžný, pro českou etnomuzikologii však neobyčejný krok, a za péči, kterou textu věnovali.

Vít Zdrálek

KAPITOLA 1 DEFINUJEME ETNOMUZIKOLOGII

Etnomuzikologie je vědou o tom, proč a jak jsou lidé muzikální. Tato definice umisťuje etnomuzikologii někam mezi společenské, humanitní a přírodní vědy usilující o porozumění základním vlastnostem lidského druhu v celé jeho biologické, společenské a kulturní rozmanitosti.

„Muzikální“ v této definici neodkazuje k hudebnímu talentu či dovednosti, ale spíše k lidské schopnosti tvořit, provozovat a vědomě uspořádávat zvuky, emočně i fyzicky na ně reagovat a interpretovat jejich významy. Tato definice předpokládá, že všichni lidé – tedy nejen ti, kterým říkáme hudebníci – jsou do nějaké míry muzikální a že muzikalita neboli hudebnost² (schopnost hudbu dělat a chápat³) podstatně určuje naši lidskost a představuje jeden ze základních kamenů lidské zkušenosti vůbec. Hudební myšlení a hudební činnost mohou být pro naše lidské pobývání ve světě právě tak důležité jako schopnost mluvit a rozumět řeči. Etnomuzikologové by řekli, že hudbu potřebujeme, abychom byli plně lidmi.

Etnomuzikologové se navíc domnívají, že abychom svému lidství prostřednictvím své hudebnosti porozuměli – tedy abychom pochopili, proč k plnému lidství hudbu vlastně potřebujeme –, musíme muzikalitu studovat v celé její rozmanitosti. Onu základní otázku, proč a jak jsou lidé muzikální, totiž nezodpovíme studiem malé části hudby světa. Na to je potřeba zkoumat veškerou hudbu v její úplné geografické a historické šíři. Etnomuzikologové proto nezahajují svůj výzkum posouzením toho, co si představují jako „dobrou hudbu“, „hudbu hodnou studia“ nebo „hudbu prověřenou časem“. Namísto

² V češtině se ve stejném významu jako slovo muzikalita používá slovo hudebnost, a i tento překlad s oběma slovy pracuje jako s ekvivalenty. Z odvozených adjektiv však volí pouze slovo muzikální, protože adjektivum hudební má odlišný význam (pozn. překl.).

³ V originále to make and make sense of music. Pro zdůvodnění překladu viz podkapitolu Mousiké v této kapitole a poznámku 13 (pozn. překl.).

toho předpokládají, že kdykoli a kdekoli lidé s nadšeným zápalom a zaujetím hudbu provozují či poslouchají, děje se už něco významného a studia hodného.

Další definice by tak mohla znít, že etnomuzikologie je vědou o veškeré hudbě světa. Přestože nám tato definice již sděluje, co etnomuzikologové studují, nevysvětluje ještě, proč rozhazují své sítě tak doširoka. Činí to proto, že chtějí zodpovědět zásadní otázky o podstatě hudby a lidského druhu. Britský etnomuzikolog John Blacking (1928–1990) ve své knize *How Musical is Man?* (Jak muzikální je člověk?), které částečně vděčím za úvodní definici, vystihuje toto etnomuzikologické vnímání věci následovně:

V tomto světě krutosti a vykořisťování [...] je třeba pochopit, proč Gesualdův madrigal, Bachovy Pašije, sitárová melodie z Indie nebo píseň z Afriky, Bergův *Vojcek* či Brittenovo *Válečné rekviem*, balijský *gamelan* či kantonská opera, nebo symfonie od Mozarta, Beethovena či Mahlera mohou být pro lidské přežití nesmírně potřebné, a to zcela bez ohledu na svůj význam, který jako příklady lidské tvořivosti a technického pokroku mohou mít. Je také nutné vysvětlit, proč za určitých okolností může mít „jednoduchá“ „lidová“ píseň pro člověka větší význam než „složitá“ symfonie.

Tyto úvodní definice předpokládají studium hudby všech obyvatel světa, a to jako cestu k porozumění lidským bytostem. Jiné způsoby definování této oblasti bádání vycházejí z rozložení slova „etnomuzikologie“ na jeho tři řecké kořeny: *ethnos*, *mousiké* a *logos*.

Ethnos

Ve starověkém Řecku odkazoval pojem *ethnos* k lidem stejného národa, kmene nebo rasy. Tvoří součást takových slovních spojení jako etnická skupina, etnická menšina či etnická hudba. Jeho zahrnutí ve výrazu „etnomuzikologie“ naznačuje, že etnomuzikologie by mohla být definována jako věda (*logos*) o hudbě (*mousiké*) skupin lidí (*ethnos*), zvláště pak těch, které sdílejí společný jazyk, jinými slovy skupin kulturně-etnických. To bylo nepochybně součástí původní koncepce oboru,

když v roce 1950 nizozemský muzikolog Jaap Kunst (1891–1960) v útlé knížce *Musicologie: The Study of Ethno-musicology, Its Problems, Methods, and Representative Personalities* (Muzikologie: Studium etno-muzikologie, její úkoly, metody a čelní představitelé) poprvé použil slovo „etno-muzikologie“. Při vytváření tohoto pojmenování Kunst zkombinoval názvy dvou starších disciplín, muzikologie⁴ (ustavené v roce 1885) a etnologie (obvykle datované do roku 1783). Muzikologie je vědou o hudbě. Etnologie je srovnávací vědou o jazykové a kulturní rozmanitosti lidstva, která je založená na bezprostředním kontaktu s konkrétními skupinami lidí a na jejich etnografickém popisu. Etnomuzikologie pak v rozšířeném smyslu měla být srovnávacím studiem lidské hudební rozmanitosti na základě hudební etnografie.

Takto obměněná definice má tu výhodu, že přidává nejdůležitější metodu, kterou etnomuzikologové ke studiu toho, proč a jak jsou lidé muzikální, používají, totiž metodu etnografickou neboli metodu terénního výzkumu. Její uplatňování při studiu konkrétních kultur a společností přineslo tisíce studií dosvědčujících, jak moc je hudba ovládána hlubinnými kulturními principy a sociálními strukturami a jak moc na ně působí ona sama. Rozsáhlé využívání etnografické metody při nesčetných úzce zaměřených studiích ale vzdálilo obor původnímu důrazu na srovnávání, který byl přítomný v pojmu „etnologie“. Etnomuzikologie směřovala k definici oboru jakožto vědy o hudbě v kultuře, resp. o hudbě jakožto kultuře, a dále až ke studiím, jež postulují něco, čemu říkají „hudební kultura“. Jeden z nejvlivnějších představitelů oboru Alan Merriam (1923–1980) definoval v roce 1960 etnomuzikologii právě tímto způsobem, tedy jako „studium hudby v kultuře“, ale o větu nebo dvě dále navrátil oborovou definici zpět k univerzálnosti obsažené v méj úvodní definici, tedy ke „studiu hudby jako univerzálnímu aspektu lidských činností“. Tyto dva póly kulturně partikulárního a lidsky univerzálního, ať už chápané ve vzájemném napětí nebo jako produktivní antiteze, od té doby etnomuzikology podněcují k přemýšlení nad vlastním oborem.

⁴ V češtině se název oboru muzikologie používá ekvivalentně s označením hudební věda, což je pojmenování odvozené z německého Musikwissenschaft. Ačkoli jde u muzikologie a hudební vědy přísně vzato o dvě odlišné intelektuální tradice, používá je i tento překlad ekvivalentně (pozn. překl.).